

РОЗДІЛ 13 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12:141.32

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/110>

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ І ДЕМОКРАТІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВА

THE PHENOMENON OF CULTURE AND DEMOCRACY THROUGH THE PRISM OF LAW

**Козій І.В., к.філос.н.,
доцент кафедри історії і філософії**

Львівський торговельно-економічний університет

Пігош М.А., доцент кафедри історії і філософії
Львівський торговельно-економічний університет

**Шевчук А.В., асистент
кафедри соціокультурного менеджменту**
Львівський національний університет імені Івана Франка

Для того, щоб розвивалася культура і демократія у суспільстві необхідна низка складових. І серед них насамперед можемо виокремити економічні, соціальні, політичні, культурні та правові чинники. Адже за відсутності вище зазначених складових, не можна стверджувати про демократизацію того чи іншого політичного процесу. Відтак, можемо констатувати, що прояви самої демократії доволі схожі у своїх основах на політичні ринки, де у тій чи іншій степені присутня конкурентна боротьба різноманітних доктрин, ідей чи програм. Тому, щоб зрозуміти механізм взаємодії культури та демократії крізь призму права, насамперед потрібно ознайомитися з основними характеристиками перелічених понять.

Слово «культура» у перекладі з латинського означає вирощувати, доглядати. На переконання М. Александрової, поняття «культура» слід розуміти як духовний вимір цивілізації, її творчу інтенцію та індивідуальний початок [1, с. 6]. Якщо звернутися до історичних джерел, то побачимо, що етимологічно поняття «культура» отримувало своє внутрішнє наповнення ще в епоху античності. Розмірковування про культуру можемо відшукати у провідних мислителів Греції та Риму. Причому вони намагалися вибудувати цілісну картину даного поняття, розглядаючи як матеріальні, так і духовні його складові. Тож в античній традиції культура головним чином отожднюється із глибиною освіченості того чи іншого індивіда.

Представники сучасної української філософії розглядають духовну культуру особистості як її онтологічний стрижень, який охоплює усе розмаїття інтелектуально-розумової, чуттєво-емоційної та вольової діяльності, весь спектр її духовно-моральних і релігійних переконань. Аналіз антропологічної орієнтації філософії, намагання науковців знайти можливість подолання духовної кризи, у якій опинилася сучасна цивілізація, призвели до того, що духовність дедалі тісніше пов'язується не просто з індивідом, а з унікальною людською особистістю [6, с. 8]. Історична генеза демократії довга і суперечлива. Якщо здійснити історичний екскурс, то можемо констатувати, що практично усі народи у тій чи іншій степені, у тому чи іншому історичному відтинку часу своєї еволюції були дотичні до різноманітних проявів демократії. Тому можемо констатувати, що стрижневою характеристикою демократії є її здатність до такої трансформації, якої вимагають саме ті виклики, що притаманні кожній історичній епосі.

Ключові слова: культура, демократія, право, природне право, закон, держава, людина.

In order for culture and democracy to develop in society, a number of components are necessary. Among them, first of all, we can single out economic, social, political, cultural and legal factors. After all, in the absence of the above components, one cannot claim the democratization of a particular political process. Therefore, we can state that the manifestations of democracy itself are quite similar in their foundations to political markets, where to one degree or another there is a competitive struggle of various doctrines, ideas or programs. Therefore, to understand the mechanism of interaction between culture and democracy through the prism of law, it is first necessary to familiarize yourself with the main characteristics of the listed concepts.

The word «culture» in Latin means to cultivate, to care for. According to M. Alexandrova, the concept of «culture» should be understood as the spiritual dimension of civilization, its creative intention and individual beginning [1, p. 6]. If we turn to historical sources, we will see that etymologically the concept of «culture» receives its inner content in the era of antiquity. We can find reflections on culture among the leading thinkers of Greece and Rome. Moreover, they tried to build a holistic picture of this concept, considering both its material and spiritual components. Therefore, in the ancient tradition, culture is mainly identified with the degree of education of a particular individual.

Representatives of modern Ukrainian philosophy consider the spiritual culture of an individual as its ontological core, which encompasses the entire variety of intellectual-mental, sensory-emotional, and volitional activity, the entire spectrum of its spiritual-moral, and religious beliefs. Analysis of the anthropological orientation of philosophy, the efforts of scientists to find a way to overcome the spiritual crisis in which modern civilization finds itself, have led to the fact that spirituality is increasingly closely associated not just with the individual, but with the unique human personality [5, p. 8]. The historical genesis of democracy is long and controversial. If we take a historical excursion, we can state that practically all nations, to one degree or another, at one historical point in time of their evolution, have been touched by various manifestations of democracy. Therefore, we can state that the core characteristic of democracy is its ability to undergo such transformation, which is required by the very challenges inherent in each historical era.

Key words: culture, democracy, law, natural law, law, state, man.

Постановка проблеми. Культура та демократія посідають чільне місце у системі гуманітарних понять. Прогрес теорії культури як і розвиток основних демократичних засад суспільства ґрунтується на узагальненні здобутків гуманітарних дисциплін – соціології культури, історії культури, етнографії, літературознавстві, мис-

тецтвознавстві, праві та ін. А практичне використання знань із галузі теорії культури спрямоване на виховання в індивіда цивілізованості, високої культури мислення, гуманізму, моральності. Доля людської культури і демократії та знань про них залежить від того, чи зуміє людство скористатись закладеним у надрах культури творчим

потенціалом і зупинити натиск вандалізму, моральної розбещеності, тоталітаризму, щоб спрямувати правове життя в русло всебічного розвитку та соціальної справедливості. Відтак слід спробувати зрозуміти яким чином відбуваються взаємовпливи культури та демократії з одного боку та права – з іншого.

Стан дослідження. Цю проблему досліджують такі науковці як М. Самбор, М. Кельман, О. Мурашин, Н. Хома та інші.

Метою статті є дослідження феномену культури і демократії крізь призму права.

Виклад основних положень. Для того, щоб усвідомити вплив культури на формування права, а також правової держави, потрібно проаналізувати різноманітні доктрини розуміння права, вибудувати цілісний зміст та окремі елементи щодо розуміння поняття «право». У цьому контексті М. Кельман, О. Мурашин, Н. Хома пропонують визначення поняття «права», як певного соціального регулятора відносин, вибудованих на уявленні про справедливість, яке є у даний момент у конкретному суспільстві та має загальнообов'язковий, нормативний і формально-визначений характер, встановлений чи санкціонований державою, а відтак гарантований нею [4, с. 277].

Зазначимо, що форми демократичної організації суспільства мають глибоке історичне коріння. У тій чи іншій степені через демократичний лад пройшли мабуть більшість народів. Якщо говорити про стрижневі форми демократії, то насамперед можемо виокремити такі як: первісна родоплемінна демократія, де мала місце еволюція таких формувань, як інститут вождя, рада старійшин тощо (її можна назвати перехідною стадією від родоплемінної суспільної організації до державної, де не було тих чи інших примусових інституцій, але були доволі непогано розвинені початкові форми соціального керування, такі як думка вождя, загальні збори, рада старійшин, де найбільш знакові питання приймали саме чоловіки воїни. Перелічені заходи, на думку Л. Моргана, можна назвати поняттям «військова демократія»; антична демократія як демократична форма управління при якій вільний громадянин мав право вирішувати ключові питання громади та брати участь у діяльності суверенних зборів; комунальна демократія, що мала місце в епосі феодалізму; ліберальна демократія як форма суспільно-політичного ладу при якому має місце представницька демократія, де воля більшості обмежена на користь захисту низки прав та правових процедур (такі ліберальні права були виписані у вищих законах на кшталт Конституції чи Статуту); пролетарська демократія, що ґрунтувалася на класовому підході, та виникла на протигагу буржуазній ліберальній демократії, де на авансцену виходили громадянські свободи і де пропагувалася практично абсолютна незалежність особистого життя представника громади від політичної влади, основним завданням якої були насамперед гарантії індивідам щодо забезпечення їх особистих свобод; соціальна демократія, що була своєрідним гарантом забезпечення соціальної справедливості та більшого рівня свободи та врешті неоліберальна демократія як система правління, при якій більшість громадян не володіють інформацією про управлінську діяльність тих, хто здійснює реальну владу.

Тож демократія – це політичний феномен, розвиток якого проходить одночасно із суспільними трансформаціями і зумовлюється ними. А влада народу знаходила первісне відображення ще у родовій, або безпосередній, у військовій, поєднаній з деспотією, демократії. Лише пізніше становлення міст держав в Давніх Афінах сприяло розвитку безпосередньої демократії, а за часів Давнього Риму було випробувано зразки поєднання елементів демократії з іншими формами правління [2, с. 51].

У цьому контексті слід зазначити, що сучасна демократія має свої унікальні особливості. Насамперед вона базується

на поєднанні різноманітних ідей, концепцій і форм власності. Пробує синтезувати традиційні ліберальні цінності з ідеями, що як правило запозичені від інших рухів, а також зважає на нові реалії постіндустріального суспільства.

У свою чергу плюралістична концепція демократії випливає з того, що не окремо взята людина, а група виступає стрижневою рушійною силою політики в тій чи іншій сучасній демократичній державі. Тож лише у групі, а також у міжгрупових відносинах вибудовується особа, визначаються її ключові інтереси, ціннісні орієнтації та основоположні мотиви політичної діяльності. Таким чином кожна людина виступає представником низки груп: етнічної, сімейної, професійної, релігійної, демографічної та багатьох інших. Тому за допомогою групи, індивідуум одержує можливість вираження та захисту своїх інтересів. Така демократія, представляє собою форму управління, що дозволяє багатьом суспільним групам доволі вільно виражати власні інтереси та знаходити у конкурентній боротьбі найкращі компромісні рішення.

Відтак, залежно від характеру рівності, що здатна забезпечити держава, демократія ділиться на політичну, що передбачає тільки формальну рівність прав і соціальну, яка заснована на рівності фактичних можливостей участі громадян у управлінні державою. В тому чи іншому демократичному суспільстві представники громади цілком рівні у власних правах та свободах. А закріплені Конституцією права та свободи громадян виступають важливими цінностями демократії. Отримуємо ситуацію, коли у міжнародному праві формуються такі політичні права і свободи, як свобода слова, переконань, віросповідання для усіх індивідів, незалежно від їх статі, раси, мови і релігії. Також у демократичному суспільстві гарантується недоторканість особи, її житла, забороняється обмеження у виборі місця проживання громадян, забезпечується право на виїзд і в'їзд у свою країну. Демократія передбачає вільну діяльність усіх політичних партій, суспільно-політичних об'єднань, організацій, рухів, які діють в рамках закону. Обов'язковою умовою демократії є гласність про всі дії державних органів, політичних партій, суспільних організацій. Незалежний статус засобів масової інформації – це теж атрибут демократичного суспільства.

Такі основні принципи, критерії і цінності демократії. Проте не варто ототожнювати демократію із втіленням усіх сподівань, здійснення яких прагне людина. Безперечно, демократія має переваги, але і вона може стати «тиранією більшості», переродитися на диктатуру парламенту, або парламентської більшості. Тож побудувати суспільство, яке було б суспільством для усіх – неможливо, а сам процес демократизації тривалий і важкий. І все ж таки людство, за словами У. Черчілля, не вигадало досі нічого кращого, ніж демократія.

Говорячи про співвідношення «культура – демократія» можемо на прикладі порівняння демократії та тоталітарного режиму прослідкувати, які перспективи свого розвитку має культура в державах з різними політичними режимами.

Культура, у своєму сутнісному визначенні, це феномен, який прагне постійно розвиватися, адже людство не стоїть на місці, а людина, як носій культури, під впливом різноманітних факторів постійно змінюється. Культурний потенціал того чи іншого народу збагачується культурними здобутками інших, постійно контактуючи з ними і ніби підживлюється. Такі взаємовпливи культур необхідні для їх подальшого еволюціонування. Тому, якщо в країні належним чином практикуються основні засади демократичного устрою, є усі підстави стверджувати, що культура буде розвиватися, еволюціонувати. Адже громадянське суспільство має на меті забезпечити повноцінний та усесторонній розвиток кожного члена громади. Своєю чергою кожен індивід має усі можливості втілювати власні прагнення та бажання. Відсутня будь-яка цензура з боку

держави, немає жодного ідеологічного пресингу. Можемо констатувати, що в демократичній державі культура має усі можливості для вільного та усестороннього розвитку. Тоді, як у державі з тоталітарним режимом таких можливостей не буде. Більше того, культура тут буде відігравати лише роль захисника правлячого режиму.

Висновки. Отже, історія людства знає різноманітні типи політичних режимів, але безумовно найбільш розвинутий та цивілізований – демократія. Хоча зазначимо, що суперечки та дискусії навколо поняття демократії ведуться уже не одну тисячу років. Також слід наголосити, що практично неможливо створити таку демократію, яка б влаштувала усіх, але тим не менше стрижневою виступає думка, що в основі сучасної демократії повинні бути

закладені принципи, за якими більшість представників тієї чи іншої соціальної спільноти можуть і повинні брати участь в управлінні власною країною, у прийнятті таких рішень, реалізація яких уможливить подальший розвиток та процвітання конкретно взятої спільноти людей.

А культура розуміється як практична реалізація загальнолюдських і духовних цінностей. Історично певний рівень розвитку суспільства і людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях, загальний обсяг творчості людства, продукт людини. Усю сукупність генетично неуспадкованої інформації у галузі поведінки людини, а також усю сукупність поза біологічних виявів людини [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова М. В. Культура та цивілізація: становлення проблематики в українській філософській думці (кінець XIX – початок XX століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та філос. наук : 17.00.01. Харків, 2003. 16 с.
2. Визначення та вимірювання демократії / за ред. Д. Бітема. Львів : Літопис, 2015. 318 с.
3. Культура. *Material із Вікіпедії* : веб-сайт. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 22.03.2012).
4. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права : підручник. Вид. 3-тє. Львів, 2007. 584 с.
5. Самбор М. А. Право як поняття та підходи до його розуміння. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Юридичні науки*. 2011. Вип. 87. С. 59–63.
6. Тугай Н. О. Формування духовної культури майбутніх інженерних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та філос. наук : 09.00.10. Київ, 2009. 18 с.